

ERDEI ÁRPÁD

Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban

Egy új eljárási kódexszel történő ismerkedés mindig izgalmasnak ígérkezik. Akkor is, amikor az előkészületekről a szakmai közvélemény megfelelő tájékoztatást kapott, és még inkább akkor, amikor a kodifikációs folyamatok a színpalak mögött, majdhogynem „alattomban” haladtak előre. Szívesen használtam volna a „zajlottak” kifejezést az események érzékeltetésére, de ha a kodifikáció a „szakma” szinte teljes kizárásával folyik, a „zajlás” említése eléggé stílszerűtlen – a dolgokat, ugyebár, ilyen esetekben éppen a nagy csend jellemzi. A 2017. évi XC. törvény, vagyis a IV. Be.¹ előkészítésében sem került sor hangos szakmai vitákra.

Preferencia

E dolgozat írásának idejére már több mint hat hónapot fordíthattam az új eljárási törvénnyel való ismerkedésre. Ennyi idő elég volt rá, hogy a kodifikátorok már az első módosítást is végrehajtsák rajta, nekem azonban még ahhoz is kevésnek bizonyult, hogy a rendszerének a logikáját (mert az bizonyosan van neki) felfogjam, és az újdonságait feltérképezzem. Ami az ismerkedést illeti, eleve úgy döntöttem, hogy eleinte azokra a területekre fordítom a figyelmemet, amelyek a tapasztalataim szerint a legtöbbet árulják el az eljárási törvények értékeiről és esetleges hiányosságairól. Az egyéb részekre később szándékoztam rátérni.

Nincs mód arra, hogy valamennyi megállapításomat és következtetésemet ismertessem e dolgozatban. A vizsgált területek listáját sem teszem közzé, de azt jelzem, hogy a bizonyítás témaköre, ami e dolgozat tárgya, előkelő helyen szerepel rajta.

A legelterjedtebb definíciók lényege szerint a büntetőeljárás a büntetőjogi felelősség eldöntésének a folyamata. Ennek egyik jellegzetessége az, hogy a büntetőjogi szempontból releváns igazság megállapítására irányul, mert az

¹ Az I. Be. az 1962. évi 8. sz. törvényerejű rendelet; a II. Be. az 1973. évi I. törvény; a III. Be. az 1998. évi XIX. törvény.

a büntetőjogi felelősség alapja. Nem ismeretes olyan büntetőeljárás rendszer, amely valaha is azt hirdette volna magáról, hogy a büntetőjogi felelősséget hamisságra kívánja alapítani.

A megkívánt igazság megismerése tények megállapítását igényli, és ennek a módja korunk büntetőeljárásában a bizonyítás, ami – ennek megfelelően – a büntetőjogi felelősség eldöntésében kulcsfontosságú elemnek mondható. Az a tétel pedig, miszerint valamely büntetőeljárás kódexnek a bizonyításra vonatkozó rendelkezései sokat elárulnak a törvény alkotóinak az igazságfelfogásáról és a tények tárgyilagos megállapításra irányuló igyekezetéről, nem kíván igazolást, mert belátható. Úgy vélem, hogy a témaválasztásom további indokolásának a szükségtelenségéről ugyanez mondható.

Ismeretség

Mielőtt az új törvény bizonyítási rendszerének a tárgyalásába kezdenék, néhány – a törvény egészét érintő – általános megjegyzést teszek. Az első arra vonatkozik, amire már céloztam: nem könnyű eligazodni benne. Ebben nagy szerepe van annak, hogy a miniszteri indoklás állításaival ellentétben a szabályozás sokszor szétszórta, és nem a lehetséges koncentrátságban jelenik meg.² Ugyanakkor a rendelkezések egy része nagyon ismerős, s ezért már többször feltettem magamnak a kérdést, valóban új törvényünk született-e. A válaszom természetesen csak igenlő lehet. Nehéz lenne elképzelnem olyan eljárási törvényt, amely az elődeinek bizonyos megoldásait vagy rendelkezéseit ne hasznosítaná. Ami viszont a IV. Be. kétségtelenül figyelemre méltó újdonságait illeti, úgy látom, hogy ezek – sajnos – a kelletténél csupán kisebb részben érdemelnek *elismerő* figyelmet. (A következő fejtegetésekben e kijelentést igazolom.)

Megjegyzem, az ismerős (vagyis átvett) rendelkezéseket sem köszöntöm a régi barátoknak járó boldog mosollyal. Egy részük olyan megoldásokat tartalmaz, amelyek már korábban kritikát váltottak ki. Különösen „szemet szűrő” azok jelenléte, amelyek a sokat bírált III. Be. formulázásában nyerték el

² A lehetséges példák közül egyet említek meg. A 23. § szerint a bíróság a hatáskörét és az illetékességét hivatalból vizsgálja. A 24. § szabályozza a hatásköri és az illetékességi összeütközés rendezését. Arról nem esik szó, hogy mi a teendő, ha valamelyiknek a hiányát állapítja meg. Az áttételről először a 350. § tesz említést, de csak a nyomozó hatóságra és az ügyészségre vonatkoztatva. A bíróságot érintően először a 484. § említi, és a 485. § kapcsolja össze a hatáskör és az illetékesség hiányával. A 485. § egyértelműen a statikus részbe tartozó szabályt tartalmaz.

a mostani kodifikátorok tetszését, olykor annyira, hogy a bennük rejlő hibák kijavítására sem tettek kísérletet. Ha nem viszolyognék a pikírt megjegyzésektől, ezt szerencsésnek mondanám, mert a rajtuk edződött jogászoknak az új kódex tanulmányozása közben ezekkel nem kell sokat foglalkozniuk, s így teljes figyelmüket az újdonságoknak szentelhetik. Így is szükségük lesz minden energiájukra, mert a riasztóan nagyszámú törvénytörzszakasz (s bennük sok-sok bekezdés) áttekintése vár rájuk. A bizonyításról szóló rész sem rövid.

A bizonyításra vonatkozó legfontosabb rendelkezéseit a IV. Be. az úgynevezett *statikus* részében foglalja egybe. A *Bizonyítás* címet viselő Ötödik rész a XXVIII–XXXIV. fejezetből áll, és a törvény 163–213. §-ai teszik ki a tartalmát. A XXVIII. fejezet a bizonyítás általános szabályait rögzíti, a XXIX–XXXIII. fejezet a bizonyítási eszközökre, míg a XXXIV. fejezet a bizonyítási cselekményekre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza.

Az Ötödik rész megőrizte a III. Be. által is alkalmazott *felépítési* rendszert, amelyben először jelent meg a bizonyítási *eszközök* és a bizonyítási *eljárások* dogmatikailag helyes megkülönböztetése és külön tartása. A XXXIV. fejezet azonban a „bizonyítási cselekmények” címet viseli. A bizonyítási eljárások nevének a megváltoztatása – szerencsére – nem felfogásváltozást jelez.

Bizonyítást érintő rendelkezések másutt is találhatóak; a törvény statikus része (például a kényszerintézkedések szabályai között), de a *dinamikus* része szintén rögzít ilyeneket.

Viszony

E dolgozat bevezető részében a bizonyítást az igazság megállapításának módszereként említettem, és a szakirodalom is ekként tárgyalja.³ Ennek megfelelően a törvény bizonyítási rendszerének a vizsgálata előtt célszerű megállapítani, miként értelmezi az igazságot, amelynek a feltárására bizonyítást ír elő.

Az igazságot a IV. Be. először a preambulumban, a megállapítása iránti igény összefüggésében említi, ám anélkül, hogy a természetére utalna. A ke-

³ Áryalattnyi különbségek egyaránt kimutathatók a szerzők nézetei között, de az a tétel, hogy a büntetőeljárásban az igazság megállapításának az egyik feltétele a bizonyítás lefolytatása, valamilyen módon mindenkinél jelen van. Lásd például Cséka Ervin: A büntető ténymegállapítás elméleti alapjai. KJK, Budapest, 1968; Király Tibor: Büntetőjog a jog határán. KJK, Budapest, 1972; Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006.

resett igazság jellege azonban a bizonyítás szabályaira jelentős befolyást gyakorolhat. Az *anyagi (materiális)* igazságot kereső inkvizitórius rendszer nyomán az európai kontinentális rendszerek bizonyítási joga alapvetően ezt tekinti elérendőnek. Így a bizonyítás arra irányul, hogy a bűncselekmény elkövetésével kapcsolatos összes körülmény megismerhető legyen, és a bíróság a határozatát mindezekre alapítva hozhassa meg. Az *alaki (formális, processzuális, perbeli, eljárási)* igazság megállapítását célnak tekintő akkuzatórius rendszerben a bíróság elé vitt, eldöntendő kérdések helyes megválaszolását lehetővé tevő ténymegállapítás az elérni kívánt cél. A jogvitában fel nem hozott tények megállapítására a bíróság nem törekszik.

Belátható, hogy e két rendszerben a bizonyításra háruló feladatok eltérnek, bár inkább a terjedelemben, és nem a bizonyítás eszközeiben láthatók különbségek. A bizonyítás felfogása és a reá vonatkozó elméletek viszont jelentős különbségeket mutatnak. Tapasztható az is, hogy a hagyományosan a materiális igazság elérését célnak tekintő büntetőeljárású rendszerekben megjelennek a formális igazság elérésével beérő megoldások – rendszerint a célszerűség nevében.

A IV. Be. sem mentes ettől a tendenciától, mint ahogyan az elődje sem az. Az anyagi igazság eszméjének a feladására azonban még e legutóbbi kodifikáció sem vállalkozott, s ezt az elmélet művelői sem sürgetik. Látni való viszont, hogy a formális igazságra törekvés jelenlétének a jelei sokasodnak a törvényben. A különböző egyezségkötési lehetőségek széles köre és az igénybevételük törvényi szorgalmazása természetesen a formális igazsággal való megbékélést sugallja. Ennek ellenére a preambulumban jelző nélkül említett igazság az eljárásjogot értők számára (a megszokás folytán) a materiális igazságot jelenti, s ha valaki mást gondolna, a miniszteri indokolás megmutatja számára a helyes utat. Az ugyanis nagy reverenciával az anyagi igazságról beszél – ha egyáltalán említi. Igaz, az indokolásban írtak *senkit* sem köteleznek.

Legyen azonban akármilyen a természete az elérni kívánt igazságnak, a preambulumon kívül a törvény nem szól róla, bár egyes helyeken az általa alkalmazott „valóság” kifejezés félreérthetetlenül az „igazság” szó helyettesítésére szolgál.

Ha az igazság említésére nem akadt is hely a törvényben, a bizonyítást érintő előírások már az alapvető rendelkezések között is lelhetők, mégpedig *A bizonyítás alapvetései* című 7. §-ban.

Törvénytörzszakaszok címéhez általában nem szokás kritikai megjegyzéseket fűzni, de most megteszem, mert a tartalmat érintő alapot látok rá.⁴ Az öt bekezdésből álló szakasz öt különböző kérdésről rendelkezik. Az (1) bekezdés a vád bizonyításának vádlói kötelezettségéről szól, a (2) bekezdés a terheltnek az ártatlansága bizonyítására kötelezését tiltja meg. A (3) bekezdés az önvádra kötelezés tilalmát, a (4) bekezdés az *in dubio pro reo* elvét foglalja magában. Az (5) bekezdés a büntetőjogi felelősség önálló elbírálásáról, vagyis arról rendelkezik, hogy a büntetőbíráskodást, az ügyészséget és a nyomozó hatóságot a terhelt bűnösségét illetően nem köti a más eljárásban hozott határozat, illetve az ott megállapított tényállás. Érdeemes ezeket a rendelkezéseket közelebbről is szemügyre venni!

Az (1) bekezdés a bizonyítási tehernek az ártatlanság vélelméből következő rendezését tartalmazza, és persze szoros kapcsolatban áll a bíróság vádhoz kötöttségével is. Az ítélező bíróságnak a 6. § szerint a vádról kell döntenie, a vád pedig általában a terheltnek a büntető törvénybe ütközőnek állított magatartásáról szól. Az eljárási feladatok megoszlásának megfelelően a vádlóra hárulnak a bizonyítás terhei azokban a kérdésekben, amelyek a vád tárgyává tett cselekmény terhelt általi elkövetésére és a terhelt bűnösségére vonatkoznak.

Már abból a tényből, hogy a bekezdés a *vád bizonyításáról* rendelkezik, egyértelmű, hogy a szabály (csakúgy, mint maga a funkciómegosztás elve) csupán az eljárás vádemelés utáni szakaszában érvényesülhet. A bizonyítás alaptételei azonban a vádemelést megelőzően is érvényesek, s így a megalapozásukra az (1) bekezdés nem szolgálhat.

A (2) bekezdés mintegy nyomatékosítja és megerősíti a bizonyítási teher viselésének a szabályát. Mivel az ártatlanság vélelme a vele ellentétes bírósági határozat jogerőre emelkedéséig fennáll, a terhelt az ártatlanságának a bizonyítására logikusan nem kötelezhető. A tilalom a tisztességes eljárás követelményeihez is kapcsolódik. A szabály azonban nem zárja ki, hogy a terhelt a védelemhez való jogát az „ártatlansága” bizonyításával gyakorolja (például alibit igazol a bűncselekmény elkövetésének idejére).

⁴ Formai alapom ugyancsak van, ezt azonban csak szubjektív vélekedésként tudom kezelni. Az „alapvetései” kifejezés, a nyelv fejlődésének jeleként ellenszenvet vált ki belőlem. Tisztában vagyok vele, hogy az utóbbi években jogszabálysövegekben és tudományos munkákban egyaránt előfordul, de akkor sem értem. Nem tudom, hogy több, az alapok lerakására irányuló műveletet jelent-e, vagy azt fejezi ki, hogy valamilyen nézet, állítás, vagy rendelkezés több különböző alapon áll-e. A legvalószínűbb az, hogy az „alapjai” kifejezés helyettesítésére használja az újabb idők nyelvújítása. Lehetséges természetesen, hogy a kritikai észrevételeim kiváltója a korszerű magyar nyelvben való járatlanság, amit régebben tudatlanságnak is neveztek.

A (3) bekezdésbe foglalt tilalom – bár nyilvánvalóan a bizonyításra is vonatkozik – szorosabb összefüggést mutat a tisztességes eljárás követelményeivel.

A (4) bekezdés az *in dubio pro reo* tételt rögzíti, amit egyébként az ártatlanság vélelmével hoz kapcsolatba az elmélet. Kétségtelen viszont, hogy a bizonyítékok értékelésére vonatkozó előírásnak is minősíthető.

A törvényszakas első négy bekezdésében – mint jeleztem – némi erőfeszítéssel még felfedezhető a kapcsolat a bizonyítással. Az (5) bekezdésben írt rendelkezés elhelyezése azonban teljességgel zavarba ejt. A büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának a követelménye (vagyis a más eljárásokban tett megállapításoktól való függetlenség) feltétlenül *túlmutat* a bizonyításon. Valójában a büntetőítélkezés sajátosan egyedülálló, s az ugyanazon tényeket más szempontból elbíráló egyéb szervek döntéseitől független voltát fejezi ki. Nem lehetetlen, hogy önálló törvényszakasba foglalva lenne jobb helye az alapvető rendelkezések körében.

A 7. § tartalmának talán szükségtelenül hosszú elemzése arra irányult, hogy feledtessem a címválasztás szerencsétlen voltának valószínűleg *kicsinyes* hánytorgatását. Megjegyzéseim természetesen nem érintik a 7. §-ban foglalt tartalmi helyességét, ami független attól, hogy a rendelkezések nem közvetlenül a bizonyítási rendszerhez kapcsolódnak.

Medve

A bizonyítás általános szabályait a IV. Be. a XXVIII. fejezetben tárgyalja. Az öt szakaszból álló fejezet a felépítésében követi a III. Be. rendszerét, a rendelkezések tartalmában azonban a hasonlóságok mellett néhány újdonság is felbukkan. Ezek egyike-másika idegenszerű a korábbi törvények megoldásaihoz szokott jogásznak, e tény azonban önmagában nem ad alapot az elutasításukra.

Valamely új kódex rendelkezéseinek a kifogásolása csupán azért, mert mások, mint az előző törvényben foglaltak, tiszta badarság. Ennek ellenére a III. Be. fogadtatásában a negatív vélemények nem ritkán erre az évrre épített szemrehányásokban nyilvánultak meg, noha képtelenségük látni való. Ha egy új törvény nem szolgál semmilyen újdonsággal, nem lehet képes betölteni a rendeltetését, amelybe az elődje hiányosságainak a kiküszöbölése is beleértendő. Érdemes azonban arra a tényre is emlékezni, hogy az újdonság sem *önmagában* érték, ha úgy tetszik, nem minden érték, ami új. Az újdons-

ságot tehát nem kell eleve gyanakvással, de célszerű némi óvatossággal fogadni, mert az *új* is lehet tévedés vagy hiba.

E rövidke lelki felkészülés után immár eljött az ideje a IV. Be. bizonyítási újításai szemrevételezésének. Lássuk hát a medvét!

A bizonyítás tárgyáról a 163. §-ban írtak lényegileg a III. Be. nyomvoná-lán haladnak. A bizonyítás tárgyát továbbra is a büntető anyagi jogi és eljárás-jogi relevancia határozza meg. A kifejezésbeli különbség ellenére az igazság megismerése a cél a tények megállapításában, és megtalálható a meghatározott tények bizonyításának szükségtelenségéről szóló rendelkezés is a törvényszakaszban. Eltérés három ponton mutatkozik, s egy közülük nagy jelentőségű.

Az első a (2) bekezdésbe foglalt rendelkezés, amely (a kijelentő mód alkalmazásával) kötelezővé teszi, hogy a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság valóság-hű tényállásra alapozza a döntését. A törekvés érthető, ám a törvényhozói parancs megvalósulása nehezen állapítható meg.

A nyomozó hatóság által valóság-hűnek ítélt tényállást az ügyészség nem szükségképpen ítéli annak, és az általa megállapított tényállásnak is lehet ez a sorsa a bírósági eljárásban. Az is előfordulhat, hogy a másodfokú bíróság az elsőfokú döntésről mondja ki, hogy nem valóság-hű tényálláson alapul, s ezért hatályon kívül helyezi. Tovább köztöködve megjegyzem, hogy a felmentő ítéletek egy része éppen azért születik, mert a bíróság nem bizonyos a megállapított tények összességének a valóság-hű voltában, ezért a terheltet felmenti.

A második eltérést a (3) bekezdés tartalmazza, amely szerint a bíróságnak az ítélezés során a tényállást a vád keretein belül kell tisztázni. Ez annyiban újdonság, hogy a bíróság vádhoz kötöttségét a törvény a bizonyítás keretébe foglalva is kimondja, és nem bízza kizárólag az alapvető rendelkezésekre (a 6. §-ra) a kérdés szabályozását. A tényállás tisztázását a vád keretein belül félreérthetetlenül a bíróság kötelezettségévé teszi.

A 163. § (2)–(3) bekezdéséhez fűzött megjegyzéseimhez hasonlókat a dolgozat további részeiben nem szándékozom tenni. Ezek ugyanis lényegileg szövegkritikák, s ha a pontosság hiányát jelzik is, a helyzeten mit sem változtatnak. Akinek szüksége van rá, így is értheti, miről szólnak a rendelkezések, ezért e dolgozat reménybeli olvasóit kár lenne további szörszálhasogató magyarázatoknak kitenni.

Ezzel rá is térek a harmadik, a bizonyítás tárgyát érintő legfontosabb újdonságra: 163. § (4) bekezdés *c)* pontja a bizonyítás nélküli ténymegállapítás lehetőségét bővíti.

A rendelkezés lényegileg a szükségtelen bizonyítás elkerülését kívánja lehetővé tenni, csakúgy mint a bekezdés *a)* és *b)* pontja. Míg azonban az *a)* és *b)* pont a mindenki által ismertnek tekintett, illetőleg az eljárást folytató bíróság, ügyészség, illetve nyomozó hatóság hivatalos tudomása körébe tartozó tények bizonyítás nélküli megállapítását teszi lehetővé, a *c)* pont a vádló, a terhelt és a védő által együttesen *valónak elfogadott tény* bizonyítását jelöli meg szükségtelennek. A felsorolt esetekben a törvény szerint a bizonyításra nincs szükség, de az nem tilos. Ha tehát a bizonyítás lefolytatása kívánatosnak látszik, elrendelhető.

Az 508. § a fordított irányból közelít. Úgy rendelkezik, hogy a tárgyalás előkészítése során a bíróság a vádlott nyilatkozata alapján, és az ügyész észrevételének meghallgatása után *mellőzheti* a bizonyítást az ügyész, a vádlott és a védő által „valónak elfogadott tények” tekintetében. Hasonló rendelkezést tartalmaz az 519. § is. Ezek üzenete az, hogy a bizonyítást általában ilyenkor is le kell folytatni, de a mellőzésnek sincs akadálya.

Az eredmény természetesen ugyanaz mindhárom törvényszakasz esetében: az eljárás folytatója eldöntheti, hogy lefolytatja a bizonyítást, vagy sem. Ettől függetlenül érdekes, hogy a statikus részbe foglalt, a bizonyítás *szükségtelenségét* kimondó szabályt [163. § (4) bekezdés *c)* pont] a dinamikus részben (508. és 519. §) található, a bizonyítás *mellőzését* lehetővé tevő rendelkezések kifejezetten gyengítik. (A rendelkezések egyéb ellentmondásainak a bemutatását *mellőzöm*.)

Az eljárás gyorsítása szempontjából a 163. § (4) bekezdés *c)* pontjában írt megoldás célszerűnek ígérkezik, és külföldi példákból ítélve az ígéret beválthat. Ehhez azonban a vádló, a terhelt és a védő együttműködésére van szükség, és csak a gyakorlat mutathatja meg, annak milyenek az esélyei. Mint ismeretes, az eljárás gyors befejezése nem áll feltétlenül egyformán a vád és a védelem érdekében.

Spekulatív aggályként felhozható a megoldás ellen, hogy az eljárásban részt vevő személyek egyike-másika számára a bizonyítás elmaradása előnytelen lehet. (A sértett például gondolhatja, hogy bizonyos tények egyetértés alapján történő megállapítása a polgári jogi igénye megítélését veszélyezteti, mert az elmaradó bizonyítás során kiderülhetnek volna neki kedvező tények.) Amennyiben viszont a vád és a védelem funkcióját ellátó személyeken kívül másnak is beleszólása lehetne a kialakításába, az egyetértés létrejöttének a kilátásai nagy valószínűséggel jelentősen romlanának.

A témakör tárgyalása illendő lezárásához egy rövid megjegyzést tartok megfelelőnek: a tények valóságának a vádló, a terhelt és a védő általi együt-

tes elfogadása jóval kevésbé alkalmas az anyagi, mint a formális igazság megállapítására.

Áttérve most a 164. § bemutatására, mindenekelőtt azt jegyzem meg, hogy ennek tartalmát egyrészt feltétlenül pozitívnak, másrészt aggályosnak találom.

Pozitív elemeknek az (1) és a (2) bekezdésbe foglaltakat vélem. Az első a vád bizonyításának a vádlóra háruló terhét bontja ki. A második azt mondja ki, hogy a bíróság bizonyítékot csak indítvány alapján szerez be.

A két bekezdés tartalma összességében a funkciómegosztás elve iránti elkötelezettséget fejezi ki, és az anyagi igazság megállapítása, illetve a funkciómegosztás által kifejezett követelmények összeütközésének esetén az utóbbit részesíti előnyben. A pozitív elem éppen ez, mert a III. Be. 75. §-ának alkalmazásában a 2002-es, majd 2006-os módosítása által előidézett anomália felszámolására irányul. (A korábbi iktatta az eredeti szövegbe a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására törekvés követelményét. A későbbi ezt azzal egészítette ki, hogy a bíróság indítvány nélkül nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére és megvizsgálására. Így a bíróság számára megszületett a materiális igazságra törekvés előírása és a funkciómegosztás elve közötti választás kényszere, ha azt észlelte, hogy a vád bizonyítására alkalmas bizonyítási eszköz beszerezhető lenne, de erre az ügyész nem tett indítványt.)

Az aggályokat számomra és mások számára is a (3) bekezdésbe foglaltak okozzák. Ez ugyanis a (2) bekezdéssel szemben azt tartalmazza, hogy indítvány hiányában a bíróság bizonyíték beszerzésére és megvizsgálására *nem köteles*. A két bekezdés alapján tisztázatlan helyzet áll elő: a (2) bekezdés parancsa szerint a bíróság bizonyítékot csak indítványra szerezhet be, míg a (3) bekezdés szerint indítvány hiányában arra nem köteles.

Az új keletű (újraszületett vagy inkább életben tartott?) anomália a törvényjavaslat beterjesztését követően jogászai körökben ismertté vált, kritikai megjegyzéseket is kiváltott. Ilyeneket először *Tóth Mihály*tól hallottam. Sajnos, nem jutottak el a javaslat kiigazítása érdekében tenni képes személyekhez. A jogi cifraság részletei iránt érdeklődőknek *Tóth Mihály* a *Belügyi Szemle* jelen számában közölt dolgozatát ajánlom.

Felfedezések vagy találmányok

A IV. Be. a bizonyítási eszközök meghatározásában újításokat hoz, a kérdés azonban az, hogy a kodifikátorok új felfedezéseket tettek-e, vagy maguk találtak fel valamit. Felfedezésről akkor lenne szó, ha valami létező, de eddig ismeretlen dologra vagy tényre bukkantak volna, feltalálásról viszont akkor, ha eddig nem létező valamit ők maguk hoztak volna létre. A büntető eljárás-jog tudományában uralkodó felfogás szerint a bizonyítási eszközök világában egyikre sincs lehetőség.

Ugyane felfogás szerint a bizonyítandó tényeket a bizonyító tények, más néven bizonyítékok segítségével lehet megállapítani. A bizonyítékok viszont a bizonyítási eszközökből ismerhetők meg, amelyek személyi vagy tárgyi jellegűek lehetnek. Az előbbi kategóriába tartozik – mondja az elmélet – a tanúvallomás, a terhelt vallomása és a szakvélemény, míg az utóbbi a tárgyi bizonyítási eszközt és az okiratot foglalja magában. *Király Tibor* fejtegetései nyomán vált uralkodóvá (bár nem egyedülivé) az az álláspont, amely szerint e felsorolás kimerítő jellegű, és nem képzelhető el olyan bizonyítási eszköz, amelyik kívül esnék az említett körön.

Tény viszont, hogy ha a kör nem is bővíthető, a szűkítésének nincs akadálya. Ezt az angolszász bizonyítási rendszerek igazolják, amelyekben például a tanúvallomás kategóriájába tartozik a szakvélemény és a terhelt vallomása is – ha ugyan vállalja a tanúskodást.

A bizonyítási eszközök köre bővítésének a lehetetlenségét valló felfogást a IV. Be. elveti, de a szűkítés lehetőségét is kihasználja. A bizonyítási eszközök hagyományos kataszteréből kettőt (a tárgyi bizonyítási eszközt és az okiratot) összevon. Végül azonban a listán szereplő tételek száma növekszik, mert megjelenik rajta a pártfogó felügyelői vélemény és az elektronikus adat.

Más típusú változást jelent a bizonyítási eszközök minden eddigitől eltérő sorrendjének a megállapítása. A terhelt vallomása az első Be. felsorolásában került az utolsó helyre, előtte első volt. A második helyre most került először.

Az első Be. azért helyezte el utolsóként a listán, hogy jelezze, a terhelt vallomása csupán egyike a bizonyítási eszközöknek, és nem kell kiemelt helyen kezelni. „A felsorolás egyben rangsorolás is” dogmatikai tételénél fogva az utolsó hely minden más bizonyítási eszköznél kevésbé fontosnak minősítette. Amint az akkori szakirodalomban többen is kifejtették, erre azért volt szükség, mert a terhelt beismerő vallomása az egyéb bizonyítási eszközök beszerzésére tett nyomozási erőfeszítések lanyhulását, viszont a beismerésre rábírás során olykor túlkapások előfordulását okozta. E káros jelenség-

gek alapja – magyarázta tovább a szakirodalom – az a téveszme, hogy a beismerés, ha formailag már nem is a bizonyítékok királynője, ténylegesen mindent eldönt a büntetőügyek nyomozásában, sőt később is.

(Más kérdés, hogy a dogmatikai szabálynak a nyomozási gyakorlatot jó-tékonyan befolyásoló hatásához fűzött várakozásokat bárki is komolyan vehette-e. A nyomozási – mi több, a bírósági – gyakorlat mindig is törekedett a beismerő vallomás megszerzésére, mert a tapasztalatok a hivatalosan hirdett nézetekkel szemben a jelentősége mellett szóltak. Úgy találom, hogy a hivatalos támadásoknak nem a beismerő vallomások jelentősége, hanem közvetlenül a megszerzésük érdekében elkövetett „túlkapások” ellen kellett volna irányulniuk – ha az olvasó megbocsátja az eufemizmust. Talán némi felfogásváltozás sem ártott volna. Nehezen igazolható ugyanis az a nézet, hogy a terhelt *beismerő* vallomása mindig kiemelkedő súlyú bizonyítási eszköz, a tagadásának viszont – lévén hogy az ilyesmi a terhelték körében elítélendően elharapódzott szokás – a súlya mindig csekélyke.)

A IV. Be. alkotói a terhelt vallomását a tanúvallomás után helyezték el a felsorolásban. A miniszteri indokolás ennek nem adja a magyarázatát. Látható azonban, hogy a személyi jellegű bizonyítási eszközök felsorolásával kezdődő lista a tanúvallomás–terhelt vallomása–szakvélemény hagyományos hármását a pártfogó felügyelői véleménnyel kiegészítve tér át a tárgyi jellegű bizonyítási eszközökre, és azok legújabbjával (az elektronikus adattal) zárja a sort. Úgy látszik, hogy a felsorolást egyéb dogmatikai megfontolások nem befolyásolták.

A dogmatika találgatásokra hajlamos művelői természetesen mondhatják azt, hogy az egyezségek elterjedése a büntetőeljárásban újból megemelte a terhelt beismerésének az értékét, és ezért lépett előre a rangsorban. Arra azonban nem adnak választ, hogy ha így van, miért csak a második helyig jutott.

A bizonyítási eszközökre vonatkozó részletes szabályozás teljes kritikai elemzése messze meghaladná e dolgozat kereteit, annak ellenére, hogy a megírására szóló felkérés szerint a szerkesztőség terjedelmi korlátokat a nem szabott. Attól azonban, hogy a felkínált szabadsággal visszaéljek, visszatart a józan önmérséklet (amely azt súgja, mindent elmondani semmiképpen sem tudnék). Emiatt a lényegében érintetlenül maradt bizonyítási eszközök tárgyalását mellőzöm, csak a tárgyi jellegű bizonyítási eszközök összevonásáról és az új bizonyítási eszközökről fejtem ki a véleményemet. (Nem lesz kedvező.)

Általánosságban megjegyzem azonban, hogy a bizonyítás „klasszikus” eszközeinek a szabályozása is mutat olyan jeleket, amelyek szemléletváltás-

ra utalnak. Így a terhelt vallomásának, úgyszintén a tanú vallomásának a szabályozásában felismerhető az a törekvés, hogy az egyszer megtett vallomás felhasználhatóságát a jogalkotó igyekszik biztosítani olyankor is, ha utóbb a vallomástételt a terhelt vagy a tanú megtagadja. Nem látszik bizonyosnak, hogy ez megfelel a korszellemnek.

A szakvélemény esetében a szabályozás módjával szemben is vannak fenntartásaim. A IV. Be. nagymértékben támaszkodik a szabályozásban a szakértői törvényre (2016. évi XXIX. törvény), ami nem kifogásolható. Nem szerencsés azonban, hogy néhány alapvető kérdést nem tisztáz, s a válaszokat a szakértői törvényben sem lehet megtalálni.

Megítélésem szerint mindezeknél komolyabb aggályokra adhat okot a magánszakértőre vonatkozó szabályozás. Ez ugyanis nehezebbé teszi a védelem alanyai számára, hogy a hatóság által kirendelt szakértő véleményével szemben az általuk megbízott szakértő véleményét felhasználják, s e szakértőt a kirendelt szakértővel azonos jogállással ruháztassák fel az eljárásban. Az aggályok elosztatásához vagy igazolásához szükséges vizsgálódást azonban e dolgozatnál jóval nagyobb lélegzetű munka végezhetné el.

Azok a problémák, amelyek bemutatását ígérem, ugyancsak nehezen soríthatók be a rendelkezésre álló keretekbe, de az erre irányuló kísérlet talán nem reménytelen.

Előléptetés

A pártfogó felügyelői véleményt a 2003. évi II. törvény iktatta be a III. Be. szövegébe, és azóta – csakúgy, mint ahogyan annak a törvénynek úgyszólván minden intézménye – számos módosításon esett keresztül. A IV. Be. gyakorlatilag a 2013-ban kialakult szöveget ismétli meg, a rendelkezések tartalmához csak néhány ponton nyúlt. Átalakította viszont azt a szerkezetet, amely a III. Be. „önfejlődése” során nyerte el az utolsó formáját, és ezzel együtt néhány stilisztikai változtatást is végrehajtott.

A legnagyobb változás, amelyet a IV. Be. hozott, kétségtelenül az a tény, hogy a pártfogó felügyelői vélemény, amely a szakvélemény speciális változataként került be a III. Be. szövegébe, immár önálló bizonyítási eszközként, a XXXII. fejezetben olvasható.

A IV. Be. alkotóinak e változást előidéző döntését az magyarázhatja, hogy a pártfogó felügyelői vélemény lényegileg más, mint a szakvélemény. Elkészítéséhez szükség van ugyan sajátos ismeretekre, ám ezekről nehezen állít-

ható, hogy a különleges szakértelem kategóriájába tartoznának. A pártfogó felügyelői véleményben megjelenő tényközlések a nyomozó hatóság által is felderíthetők.

Ami a véleményi részt illeti, az abban megjelenő állítások inkább tapasztalatokon alapuló predikciók a terhelt jövőbeli magatartásáról és a bíróság által alkalmazandó intézkedések várható hatásáról, mint tudományosan igazolt tételek alapján kiszámítható valószínűségek. Elismerendő viszont, hogy a pártfogó felügyelő birtokában van az ilyen predikciókra őt feljogosító, államilag elismert képzettségnek. Mindezek alapján a pártfogó felügyelői vélemény kivonása a szakvélemény fogalma alól nem helyteleníthető, ám az, hogy önálló bizonyítási eszközzé emelkedett, ellenvetésekre ad okot.

A miniszteri indokolás a pártfogó felügyelői véleményt egyfajta „döntést elősegítő” bizonyítási eszköznek tekinti. Ez azt jelenti, hogy a bizonyítékot hordozó bizonyítási eszközök mellé új típusú, a döntést elősegítő bizonyítási eszközt sikerült feltalálni. Abból kiindulva, hogy milyen döntések előtt szerzheti be a bíróság és az ügyészség, mind a feltárt tényekkel, mind pedig a véleményi részben közöltekkel a szankcióalkalmazás kérdésének, illetőleg az eljárási mód megválasztásának az eldöntését segítheti elő. Elméleti szempontból a bizonyítási eszköz fogalmának ez a kiterjesztése vitatható, de a jogalkotói döntés megszületett, és a helyességéről lehet vitatkozni, de az érvényességéről nem.

A pártfogó felügyelői vélemény beszerzéséről szóló rendelkezések a III. Be.-ben írtakhoz képest alig változtak. Az eltérés mindössze annyi, hogy a vádemelés elhalasztása helyett a feltételes ügyészi felfüggesztés intézményére utal [202. § (1) bekezdés *b*) pont]. [Megmaradt az a sokatmondó szabály is a 202. § (3) bekezdésében, miszerint a pártfogó felügyelői véleményt a pártfogó felügyelő készíti el.]

Még egy sajátos szabály érdemel külön említést, nevezetesen az, amelyik a pártfogó felügyelőre a szakértőre vonatkozó szabályok alkalmazását írja elő – kivételekkel. Ezek nyilvánvalóan a szakértő és a pártfogó felügyelői véleményt készítő személy feladatainak eltérő jellegére tekintettel születtek.

Furcsa módon egészében alkalmazandó a pártfogó felügyelőre a 196. §. Ennek a (4) bekezdése kizárja a felhasználható bizonyítékok közül a terheltnek, a tanúnak és a sértettnek a szakértő (s ezzel pártfogó felügyelő) előtt tett azon közlését, „*amely a vizsgálat tárgyára [...] illetve az eljárás alapjául szolgáló cselekményre vonatkozik*”. Ez a szabály azonban megakadályozza, hogy a pártfogó felügyelő a „predikciói” alátámasztására felhasználja azokat a közléseket, amelyeket a cselekményéről a terhelt önmaga, a tanú vagy a

sértett tett. Ha ugyanis ezek szerepelnek a pártfogó felügyelői véleményben, ami bizonyítási eszköz, akkor bizonyítékok, és mint olyanok nem használhatók fel. Kérdés, miképpen tudja ekkor betölteni a vélemény a döntést segítő funkcióját⁵.

Fúzió

A személyi jellegű bizonyítási eszközök után a tárgyi jellegűek tárgyalása következne, ám ennek a lehetőségét a IV. Be. szabályozása egy huszárvágással megszüntette: a tárgyi jellegűnek tekintett okiratot és az ettől elkülönült iratot a tárgyi bizonyítási eszköz fogalma alá vonta. Emiatt ebbe a fogalomba eltérő természetű elemek tartoznak, amelyeket a IV. Be. definiál is.

A tárgyi bizonyítási eszközt a IV. Be. az elődje megoldását követve a bizonyítandó tény bizonyítására alkalmas tárgyként határozza meg, ám az ilyen tárgy fogalmába tartozónak jelöli meg az iratot és az okiratot is. Az iratot olyan tárgyi bizonyítási eszközként definiálja, amely különböző eljárásokkal adatokat rögzít, külön nevesítve a papíralapú vagy *elektronikus adatként* létező szöveget, rajzot, ábrát. Az elektronikus adat kivételével minden elem megtalálható a III. Be. által alkalmazott meghatározásban is. Okiratnak viszont az olyan iratot tekinti, amely a III. Be. által adott okirat-definíciónak is megfelel. Ezzel tulajdonképpen egy lépcsőzetesen felépülő definíció-rendszert hozott létre, amely a legáltalánosabb fogalomból (*tárgyi bizonyítási eszköz*) indulva az *irat* fogalmát használva jut el az *okirat* kategóriájához.

Az ismertetett rendszerben jól felismerhető az elemek két elkülöníthető köre. Az egyik, az adott helyen és adott állapotban való létezésük tényével bizonyító tárgyi bizonyítási eszközöket foglalja magában, a másik a bennük rögzített információ vagy adat tartalmával bizonyító eszközöket jelöl.

Nem kétséges, hogy mind az irat, mind pedig az okirat a hordozott tartalom *tárgyi* formája. Ebből következően a tárgyi bizonyítási eszköz fogalmába besorolhatók ugyan, de kizárólag formai alapon. Tartalmilag nyilvánvalóan különböznek tőle, és külön kategóriát képviselnek.

⁵ A pártfogó felügyelői vélemény emlékeztet az amerikai *presentence report* (bünteteskiszabást megelőző vizsgálati jelentés) intézményére. Ezt a bűnösnek talált vádlott büntetésének kiszabása előtt készíti el az erre hivatott bírósági tisztviselő a terheltet érintő azon körülményekről, amelyek a bünteteskiszabást befolyásolhatják. Ott azonban e körülményeket a tárgyalás nem tisztázza, mert az elv az, hogy a tárgyalás nem a vádlott személyéről, hanem a cselekményéről szól. A vegyes rendszerű eljárásban a cselekmény és az elkövetője megítélése egyidejűleg folyik, a pártfogó felügyelői véleménynek ezért szükségképpen a tárgyalás anyagává kell válnia.

Ha a bizonyítási eszközök listájának átalakításával a kodifikátorok valamilyen célt kívántak szolgálni, ez a szabályozásból nem derül ki. A tárgyi bizonyítási eszköz fogalmát és a példálódzó felsorolást változatlanul megtartották. Azzal, hogy az irat mellett az okiratot is tárgyi bizonyítási eszközként kezelik, számszerűleg csökkentették ugyan a bizonyítási eszközök számát, ám hiábavaló kísérletet tettek az egységes „tárgyi bizonyítási eszköz” kategória megteremtésére. Ezt maga a törvényszöveg igazolja.

A tárgyi bizonyítási eszköz, illetve az irat/okirat azon az alapon sorolható azonos kategóriába, hogy mindhárom *tárgyi jellegű*. A bizonyításban azonban nem az általános jellegüknek, hanem a természetük lényegének megfelelően jutnak szerephez. A fogalmuk meghatározásában a tárgyi bizonyítási eszköznél annak az adott sajátosságokkal való létezéséből, az iratnál és okiratnál a tartalomtól eredő bizonyítási képesség továbbra is megtalálható. Ami tehát történt, nem igényel érdemi változást a bizonyítás gyakorlatában, a bizonyítási rendszer dogmatikai összekuszálása pedig legfeljebb az elmélet művelőinek fáj. Rövidesen láthatóvá válik azonban, hogy az újíto szándék mindig képes átlépni a dogmatikai akadályokon.

Rébusz

Az ugyancsak a XXXIII. fejezetbe foglalt elektronikus adat vitathatatlanul *találmány* a bizonyítási eszközök körében. A róla szóló rövidke törvényszakasz felidézése nélkül úgyszólván lehetetlen róla beszélni. Íme:

„205. § (1) *Elektronikus adat a tények, információk vagy fogalmak minden olyan formában való megjelenése, amely információs rendszer általi feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja.*

(2) *Ahol e törvény tárgyi bizonyítási eszközt említ, azon e törvény eltérő rendelkezése hiányában az elektronikus adatot is érteni kell.*”

Az (1) bekezdésbe foglalt, és az informatikai terminológiában járatlanok számára nehezen érthető definíció értelmező rendelkezésként már a Btk. 423. § (5) bekezdésében megjelent, ahová a 2014. évi LXXII. törvény 86. §-a iktatta be. A teljes megértése érdekében azonban talán jobb az eredeti forrásból meríteni.

A kútfő az Európa Tanács 2001. november 23-án, Budapesten elfogadott, a számítástechnikai bűnözésről szóló egyezménye, amelynek a *Meghatározások* címet viselő 1. cikke az a) pontjában a számítástechnikai rendszer, a

b) pontjában pedig a számítástechnikai adat fogalmát határozza meg. A IV. Be. rendelkezésének a megértése szempontjából az utóbbi a fontosabb, mert egy szó eltéréssel ugyanaz, mint amit a Be. 205. § (1) bekezdéséből már megismerhetett a nyájas olvasó. Az egyetlen eltérés oka az, hogy a definíció keletkezése idején használatos „számítástechnikai” jelzőt egy ideje már egyebek között az „elektronikus” váltotta fel (és még legalább három más).

Ezen értelmező rendelkezés az egyezmény számára bizonyára hasznos, mert az feltehetően bonyolultabb számítástechnikai kérdésekkel foglalkozik, mint a most tárgyalt törvényszakasz. Mint azonban látható, az itteni átvétel ugyancsak definíciós célokra történt, és ebből kellene megtudhatónak lennie annak, hogy mi is a 165. § f) pontjában a listára felvett új bizonyítási eszköz.

Az elektronikus adat definíciójában a *genus proximum* a tények, információk, vagy fogalmak triásza, vagyis ezek bármelyike minősülhet elektronikus adatnak, ha az információs rendszer általi feldolgozást lehetővé tevő formában jelenik meg. Az ilyen értelemben vett elektronikus adatot bármilyen adathordozó rögzítheti, ha a rajta tárolt adat feldolgozását a megfelelő program lehetővé teszi. A fogalom – a kiterjesztése révén – magában foglalja azt a programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja.

A definíció értelmezése nem könnyű, és ehhez a miniszteri indokolás meg sem kísérel segítséget nyújtani. Az előző bekezdésben írtakon túl – a jobb megértést segítő – Szabó Imre magyarázó megjegyzéseit ajánlhatom az érdeklődők figyelmébe. Szerinte „[s]zemantikus síkon az adat az információt jelenti. Azonban nemcsak emberi közlést kell ezen érteni, hanem egy számítástechnikai berendezés által önállóan előállított, és egy másik gép vagy szoftver számára nyújtott utasításokat is. A definíció értelmében tehát egy digitális fénykép ugyanúgy számítástechnikai adatnak minősül, mint egy szöveges dokumentum, vagy valamely operációs rendszer a maga egészében, vagy annak egy részfunkciót megvalósító programja is.”⁶

Az elektronikus adatról mint bizonyítási eszközről szóló rendelkezések megértése ott sem egyszerű, ahol az elektronikai szaknyelvben való jártasság nem feltétele a tartalom kihüvelykezésének.

A nehézséget az okozza, hogy a fejezet rendelkezései sajátos zavart mutatnak. A tárgyi bizonyítási eszközt meghatározó 204. § (2) bekezdése szerint *irat minden olyan tárgyi bizonyítási eszköz, amely bármilyen eljárással ada-*

⁶ Szabó Imre: A számítástechnikai adat mint elektronikus bizonyíték. In: Virág György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 48. OKRI, Budapest, 2011, 14. o.

tokat rögzít, „így különösen a papíralapú vagy *elektronikus adatként létező szöveg, rajz, ábra*”. A rendelkezés ekként félreérthetetlenül tárgyi bizonyítási eszköznek minősíti az elektronikus adatot (de legalábbis az említett tartalmat hordozó változatát). Az elektronikus adatról szóló 205. § (2) bekezdése szerint viszont, ahol a Be. „*tárgyi bizonyítási eszközt említ, azon [...] az elektronikus adatot is érteni kell*”, kivéve, ha a Be. másként rendelkezik.

Mindez azt jelzi, hogy a tárgyi bizonyítási eszköz és az elektronikus adat közötti különbséget a kodifikátorok nem tudták megragadni, vagy pontosan kifejezni a rendelkezésekben. Nem ezt az utóbbit tartom valószínűnek. Tény viszont, hogy feltalálni véltek egy új bizonyítási eszközt és be is iktatták a meglevők közé. A definíciója kissé rejtélyesre sikerült, a szabályozásából pedig nem derül ki sokkal több, mint hogy az elektronikus adat tárgyi bizonyítási eszköz, de ha nem, akként kell kezelni. Ám ha a kodifikátorok mondani-valója csak ennyire futotta, akkor – megítélésem szerint – még ugyanaz a megoldás is logikusabb lett volna, amit az irat és az okirat esetében – nem teljesen körülbíráva – választottak. Köztudott azonban, hogy akik a megoldást *választják*, mindig logikusabban gondolkodnak, mint azok, akik az eredménye miatt *sopánkodnak*.